

سید جمال الدین اسدآبادی

اسلام و علم

به ضمیمه رساله:
قضا و قدر و ترجمه سخنرانی ار نست رنان

با مقدمه ای از:
دکتر محمد حمیدالله حیدرآبادی

ترجمه و توضیحات از:
سیدهادی خسروشاهی

سرشناسه	جمال الدین اسدآبادی، ۱۲۵۴ - ۱۳۱۴ ق.
عنوان و نام پدیدآور	اسلام و علم به ضمیمه رساله قضا و قدر و ترجمه سخنرانی ارنست رنان / سید جمال الدین اسدآبادی؛ با مقدمه ای از محمد حمیدالله حیدرآبادی؛ ترجمه و توضیحات از سیدهادی خسروشاهی.
مشخصات نشر	قم: کلبه شروق، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۲۰۸ ص.: مصور؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک	۲۵۰۰۰۰ ریال ۸-۸۶-۷۲۵۵-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیبا	
یادداشت	واژه نامه.
یادداشت	کتابنامه.
یادداشت	نمایه.
موضوع	اسلام و علوم
موضوع	Islam and science
شناسه افزوده	حمیدالله، محمد، ۱۹۰۸ - م.، مقدمه نویسنده
شناسه افزوده	Hamidullah, Muhammad
شناسه افزوده	خسروشاهی، سیدهادی، ۱۳۱۷ - ، مترجم
شناسه افزوده	Khosrowshahi, Seyyid Hadi
رده بندی کنگره	BP۲۳۲
رده بندی دیویی	۲۹۷/۴۸۵
شماره کتابشناسی ملی	۵۹۷۵۰۳۲

اسلام و علم

نویسنده:	سید جمال الدین اسدآبادی
ترجمه و توضیحات:	سیدهادی خسروشاهی
ناشر:	کلبه شروق
نوبت چاپ:	اول / زمستان ۱۳۹۸
چاپخانه:	شریعت
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
قیمت:	۲۵۰۰۰ تومان
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۷۲۵۵-۸۶-۸

مرکزپخش: قم، ابتدای خیابان صفائیه، پلاک ۵۹۲، کتابفروشی کلبه شروق

تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۳۸۱۴۴

فهرست مطالب

۹.....	مقدمه
۱۱.....	۱. پیشگفتار: چگونه این رساله به دست ما رسید؟
۱۹.....	۲. درباره: سخنرانی رنان و پاسخ جمال‌الدین
۲۱.....	مقدمه
۳۵.....	۳. درباره‌ی اسلام و علم
۳۷.....	سر‌دبیر محترم روزنامه «ژورنال د دبا»
۶۱.....	۴. توضیحات
۶۳.....	توضیح اول: غرض‌ورزی مستشرقین!
۶۸.....	توضیح دوم: درباره ارنست رنان
۷۴.....	توضیح سوم: لوئی ماسینیون
۷۶.....	توضیح چهارم: آشنایی «سید» با «رنان»
۷۹.....	توضیح پنجم: کوشش برای به دست آوردن مقاله سید
۸۱.....	توضیح ششم: مدارکی دیگر درباره سید جمال‌الدین
۸۳.....	توضیح هفتم: تبلیغ اسلام و شمشیر!
۸۵.....	توضیح هشتم: خداپرستی و حس مذهبی؟
۸۸.....	توضیح نهم: اسلام و علوم و صنایع
۹۳.....	توضیح دهم: اختناق علم و اسلام؟!
۹۶.....	توضیح یازدهم: در دنیای کاتولیک!
۹۸.....	توضیح دوازدهم: توسعه و پیشرفت علم به وسیله اسلام

۵. مسأله قضا و قدر..... ۱۰۱
- یادداشت! ۱۰۳
- قضا و قدر..... ۱۰۵
۶. پیوست ۱. بانو نیکی کدی: سید و رنان..... ۱۲۷
- نقدی بر نیکی کدی و کتاب او! ۱۲۹
۷. پیوست ۲. ترجمه متن سخنرانی ارنست رنان درباره اسلام و علم..... ۱۴۷
- نامه جمال زاده ۱۵۲
- اسلام و علم ۱۵۵
- پاسخ رنان به سید ۱۸۴
- سید جمال یا ابن سینا و ابن رشد ۱۸۶
- فهارس: اعلام، کتب، اماکن..... ۲۰۱
- فهرست اعلام ۲۰۳
- فهرست اماکن ۲۰۶
- فهرست کتب ۲۰۷

... چگونگی پیدایش و به دست آمدن مقاله سید جمال الدین اسدآبادی درباره «اسلام و علم»، در پاسخ فیلسوف معروف فرانسوی، ارنست رنان، در پیشگفتار همین کتاب آمده است.

ترجمه این بحث در سال ۱۳۴۷ و در تبریز توسط اینجانب به عمل آمد و نخست قسمت هایی از آن در ماهنامه «آستان قدس» - نشریه آستان مقدس رضوی - مشهد - چاپ شد و سپس بخش دیگری در ماهنامه «مجموعه حکمت» چاپ قم، منتشر گردید و در همان برهه، متن کامل آن توسط موسسه انتشاراتی سعدی، تبریز به زیور طبع آراسته شد و سالیانی بعد، چاپ های دوم و سوم آن در «قم» و توسط انتشارات «دار التبلیغ اسلامی» به سال ۱۳۴۹ و ۱۳۵۰ منتشر گردید و سپس در میان حوادث بی شمار روزگار، به بوته فراموشی سپرده شد تا اینکه در این اواخر در بعضی از پژوهش های نویسندگان فرهیخته ایران، درباره سید جمال الدین اسدآبادی و اندیشه ها و اهداف او، مشاهده کردم که در بخش مربوط به «مباحثه سید با رنان» بیشتر به این کتاب استناد شده و به آن ارجاع داده اند. در حالیکه دیگر نسخه ای از کتاب در بازار نشر به دست نمی آید. ... در همین شرایط بعضی از دوستان هم خواستار تجدید چاپ آن شدند، به ویژه که این مطلب در ضمن مجموعه آثار سید - که در ۹ جلد و سه هزار و اندی صفحه منتشر شده - نیامده است.

البته نخست قصد داشتم که مروری کامل بر کتاب داشته باشم و از تحلیل های دانشمندان خارجی، درباره نقش ارنست رنان در تحریف سخن سید، استفاده کنم و کتاب را به شکل تکمیل یافته ای، تقدیم دارم که متأسفانه چند سالی نیز به امید تکمیل این رساله و استفاده از پژوهش هایی که در اروپا و مصر و لبنان در این زمینه به عمل آمده، گذشت و این توفیق به دست نیامد و کتاب تجدید چاپ همان ترجمه سال ۱۳۴۷ است.

بی‌مناسبت نیست به یک تحقیقی در این زمینه اشاره کنم که علاقمندان می‌توانند به آن مراجعه کنند که مؤلف به نظم در تبیین موضوع و بررسی کامل امر همت گماشته است. کتاب: *الاسلام والعلم - مناظرات رینان و الافغانی - ترجمه و تحقیق: مجدی عبدالحافظ، ناشر: المجلس الاعلامی الثقافی چاپ قاهره ۲۰۰۵ م.* در کتاب، تحقیقی نیز درباره کسانی است که از زمان های دور به بررسی مناظره سید ورنان پرداخته اند، به عمل آمده و در کل، کتاب ارزشمندی است.

... لازم به یادآوری است که در این چاپ نیز، رساله «قضا و قدر» سید که برای تکمیل بحث ها ترجمه شده بود، در آخر رساله نقل می شود، اما از نقل مقاله کوتاه «چرا اسلام ضعیف شد؟» که در آخر چاپ های قبلی بود، به علت ناقص بودن مطلب در این چاپ، خودداری به عمل آمد. مطلب قابل توجهی که در این چاپ اضافه شده است، ترجمه کامل متن سخنرانی ارنست رنان است که سالیانی دراز پیش - توسط جناب سید محمد علی جمال زاده ترجمه شده و توسط خود وی به اینجانب - پس از مراجعت از ایتالیا، توسط نمایندگی سیاسی ایران در «ژنو» - ارسال شده است و آشنایی با این متن برای اهل تحقیق مفید تواند بود! برای روشن شدن بعضی نکات، علاوه بر توضیحات مرحوم علامه شیخ عباسقلی واعظ چرندابی، ایضاحاتی نیز از این جانب، در آخر رساله، آمده است. ... و اکنون چاپ چهارم این کتاب، بدون ویرایشی جدید، توسط انتشارات «شروق» قم به چاپ می رسد. البته هرگونه نقد و اصلاحی را پذیراییم!

قم: سید هادی خسروشاهی

دی ماه ۱۳۹۸

پیشگفتار

سید هادی خسروشاهی

بسم الله الرحمن الرحيم

چگونه این رساله به دست ما رسید؟

... درست ده سال قبل،* در همین ایام بود که نامه‌ای از دوست و برادری عراقی^{۱**} که در پاکستان، کالج کشاورزی پنجاب: Punjab Agricultural College تحصیل می‌کرد، به دست من رسید که در آن، از من خواسته بود برای تکمیل کتاب جامعی که از طرف یک مرکز اسلامی درباره اوضاع مسلمانان و جهان اسلام تألیف و چاپ خواهد شد، قسمت مربوط به تاریخ ایران و اوضاع اجتماعی، اقتصادی و مذهبی این گوشه از سرزمین جهان پر عظمت اسلام را نوشته و برای چاپ بفرستم. تهیه مطالب اساسی و متقن برای این کتاب - به قول آنها دائرة المعارف جهان اسلام - که در آینده

*. در تاریخ کتابت این مقدمه، یعنی سال ۱۳۴۸ ش. (در تاریخ چاپ چهارم کتاب سال ۱۳۹۸، می‌شود ۵۰ سال پیش!...)

** توضیحات مربوط به شماره‌گذاری‌ها در آخرین بخش از کتاب خواهد آمد.

۱. این برادر عراقی، استاد مهندس صالح مهدی سامری است که اکنون استاد دانشگاه ریاض است و در ملاقاتی که سال قبل (۱۳۸۸ هجری) در عربستان سعودی با وی به عمل آمد، اظهار می‌داشت که یک سال دیگر به عراق مراجعت نموده و در دانشگاه بغداد به تدریس خواهد پرداخت. (بعدها او به «ژاپن» رفت و اکنون ضمن تدریس در دانشگاه توکیو اداره مرکز اسلامی ژاپن را به عهده دارد)

مدرک صحیح و مستند اصیل خاورشناسان تواند بود، نیازمند
ماخذ و مدارک جامع، صحیح و معتبری بود...

در این نامه تصریح شده بود که این کتاب بزرگ، در واقع
تکمیل کننده کتاب معروف مستشرق مشهور آمریکایی «لوتروپ
استودارد» - Lotbrop Stoddard - به نام جهان جدید اسلام
- The new World of Islam - است که توسط استاد عجاج نویهض
تعریف شده و با اضافات بسیاری از استاد امیرشکیب ارسلان در
چهار جلد بزرگ تحت عنوان: «حاضر العالم الاسلامی» منتشر
گردیده است. در صورتی که این کتاب، دارای اشتباهات بسیاری
است و بر ما لازم بود که برای اصلاح و تکمیل آن، از کتب معتبر
و مستندی استفاده نموده و در رفع آن اشتباهات، به خصوص
آنچه که مربوط به شیعه و تشیع است، بکوشیم؛ ولی متأسفانه
عدم وجود کتابخانه جامع و کامل در «قم» به ما این اجازه را نداد
که مطالب اساسی مربوط به «بخش ایران» آن کتاب را در آن شهر،
تهیه نماییم.^۲

... تابستان فرارسید و من با استفاده از توفیق جبری همه ساله

۱. جلد اول این کتاب توسط آقای «سید احمد مذهب» به فارسی درآمده و چندین
سال پیش در دو جزء، تحت عنوان «عالم نو اسلام یا امروز مسلمین» منتشر شده
است.

۲. این کتاب متأسفانه تاکنون چاپ نشده و به جای آن، کتاب معتبر و مفید
دیگری، به زبان انگلیسی تحت عنوان World Muslim Gazetteer - جغرافیای
جهان اسلام - از طرف «مؤتمر العالم الاسلامی» پاکستان، در ۶۰۰ صفحه، در سال
۱۹۶۴ میلادی در کراچی چاپ شده است.

تعطیلات تابستانی، از کتابخانه‌های «تبریز» به‌ویژه از کتابخانه جامع و خصوصی دانشمند متتبع و محقق مجهول‌القدر این شهر، مرحوم حجت‌الاسلام حاج میرزا عباسقلی واعظ چرندابی استفاده‌ها کردم و برای سپاسگزاری باید گفت که این کتابخانه شخصی، همیشه بی‌دریغانه در اختیار حقیر بوده است.

... در همان ایام، روزی ضمن مذاکره با آن فقید علم و دین، سخن از قهرمان بیداری شرق، سید جمال‌الدین اسدآبادی به میان آمد و آن مرحوم مژده دادند که پس از سال‌ها کوشش و کاوش، بالاخره متن مقاله این فیلسوف بزرگ اسلامی را در پاسخ فیلسوف مشهور فرانسوی: ارنست رنان - Ernest Renan - درباره‌ی «اسلام و علم» به دست آورده‌اند.

مرحوم چرندابی گفتند: «از سال‌ها پیش برای پیدا کردن متن مباحثه‌ای که میان فیلسوف شرق و اسلام، مرحوم سید جمال‌الدین اسدآبادی - معروف به افغانی - و مستشرق فرانسوی «رنان»، در پاریس، درباره تنازع و عدم سازش بین علم و دین اسلام رخ داده است، کوشش می‌کردم و بعد از کاوش‌ها و کوشش‌های زیاد، آنچه را که می‌خواستم در نزد دوست دانشمند و بزرگوارم، استاد دکتر محمد حمیدالله حیدرآبادی - مقیم پاریس - پیدا کردم و از ایشان خواهش نمودم که مقاله «سید» را از فرانسه به عربی برگرداند؛ ایشان هم تقاضای مرا پذیرفته و ترجمه‌ی آن را به ضمیمه‌ی مقدمه‌ای که موضوع را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و خود شاهد دقت نظرو

فکر و استعداد ذاتی استاد است، برای من فرستادند و من برای استفاده عموم، آن مقاله را با اضافه بعضی پاورقی‌ها - به عربی - به مجله وزین «العرفان»^۱ - چاپ لبنان - فرستادم تا جوانان غرب زده‌ی ما، پس از مطالعه مقدمه‌ی «دکتر حمیدالله» و متن مقاله‌ی «سید»، از نیرنگ‌ها و دسیسه‌های بعضی از مستشرقین در تحریف حقایق اسلامی، آشنا شوند؛ زیرا چنان‌که استاد جلیل «عبد الوهاب حموده» در مجله «رسالة الاسلام» صفحه ۱۵، شماره ۲، مجلد ۱۰، چاپ مصر در مقاله‌ای تحت عنوان: «اشتباهات مستشرقین» می‌گوید: «بر ما لازم و ضروری است که نوشته‌های هر مستشرقی را از تمامی جهات و با کمال احتیاط، مورد مطالعه قرار دهیم و با شک و تردید کامل، همه افکار و آراء آنان را مورد بحث قرار دهیم؛ به‌ویژه نوشته‌های آنهایی را که درباره قرآن مجید یا زندگی پیامبر بزرگ حضرت محمد ﷺ بحث می‌کنند،* با دقت ارزیابی کنیم.»^۲

۱. العرفان مجله‌ای اسلامی، علمی، اجتماعی و تاریخی است که از نیم قرن پیش در صیدا - لبنان - منتشر می‌شود و شاید تنها مجله ناشر افکار شیعه در جهان عرب باشد. مدیر و مؤسس آن مرحوم «شیخ احمد عارف الزین» بود که در دیداری از ایران، در مشهد درگذشت. (رجوع شود به شرح حال آن مرحوم در مجله آستان قدس رضوی، سال اول، شماره دوم، مقاله نگارنده) هم اکنون این مجله زیر نظر فرزند آن مرحوم، دوست دانشمندم استاد «نزار الزین» منتشر می‌گردد.

*. به توضیح اول ما در صفحه ۶۳ رجوع شود.

۲. جملات فوق، گفته‌های مرحوم چرندابی بود که در مجله «العرفان» شماره ۲، سال ۴۶ هم آمده است.

... چنان‌که اشاره شد، متن مقاله سید جمال‌الدین اسدآبادی، در پاسخ ارنست رنان، به زبان فرانسه در روزنامه فرانسوی، ژورنال د دیا - Journal des dibats - چاپ پاریس، به تاریخ جمعه ۱۸ می - ايار - ۱۸۸۳ میلادی درج شده است.

این مقاله پس از مدت‌ها کاوش و جستجو، سرانجام توسط دوست دانشمند، آقای دکتر حمیدالله حیدرآبادی به عربی ترجمه گشته و به اضافه‌ی مقدمه‌ای به عربی، برای مرحوم چزندابی ارسال شد که ایشان هم متن آن را در اختیار نگارنده گذاشت و اکنون ترجمه‌ی مقدمه، متن مقاله و پاورقی‌های مرحوم چزندابی، به اضافه توضیحاتی از نویسنده در آخر رساله، در دسترس علاقمندان آثار سید جمال‌الدین اسدآبادی قرار می‌گیرد.

... بی‌مناسبت نیست که در پایان این مقدمه، با نویسنده‌ی مقدمه و مترجم مقاله‌ی سید به عربی، کمی آشنا شویم:

دکتر محمد حمیدالله در حیدرآباد هند به دنیا آمد و پس از پایان تحصیلات خود به مبارزات اجتماعی و ضداستعماری برخاست و در نتیجه همین مبارزات، به زندان و محاکمه کشیده شد، ولی پیش از آن‌که توسط ایادی استعمار بریتانیا محکوم به اعدام گردد، از هند خارج شد و در اروپا به ادامه تحصیل پرداخت...

دکتر محمد حمیدالله از دانشگاه بن - آلمان غربی - در رشته‌ی فلسفه دکترا گرفت و سپس در پاریس - فرانسه - در دانشکده ادبیات شرکت نمود و درجه دکترا دریافت داشت.

دکتر حمیدالله سابقاً در دانشگاه عثمانیه - حیدرآباد دکن - استاد قانون و حقوق بین‌المللی بود و سپس در دانشگاه پاریس و دانشگاه استانبول - ترکیه - به تدریس پرداخت... او دارای تألیفات و آثار گرانمایی است که از همه مهمتر کتاب معروف و تحقیقی: «مجموعه الوثائق السياسية فی العهد النبوی والخلافة الراشدة» - مجموعه اسناد سیاسی دوران نبوی و خلفاء - می باشد که بی شک نخستین و دقیق ترین کتاب در این موضوع است و متأسفانه تاکنون از آثار وی فقط یک کتاب از انگلیسی، توسط آقای سید غلامرضا سعیدی به فارسی ترجمه شده و تحت عنوان «رسول اکرم ﷺ در میدان جنگ» در تهران چاپ شده است. او برای تألیف این دو کتاب و تهیه عکس های مراکز جنگ های صدر اسلام و ترسیم نقشه های نظامی و استراتژیک نبردهای رسول اکرم ﷺ و مطالعه آثار مخطوط، چندین بار به عربستان سعودی مسافرت کرده و نقاط مزبور را از نزدیک مورد بازدید قرار داده و از آثار خطی استفاده ها نموده است.

در ملاقاتی که سال پیش (۱۳۴۷ش) در پاریس و در کتابخانه ی شخصی او، با وی به عمل آوردم، معلوم شد که دکتر حمیدالله به شش زبان: عربی، اردو، فارسی، انگلیسی، فرانسه و آلمانی به طور کامل مسلط است و ترجمه ی او از قرآن مجید به زبان فرانسه، تاکنون سه بار و در سی هزار نسخه چاپ و منتشر شده است... در آن ایام، استاد دکتر حمیدالله مشغول تنظیم مطالبی درباره ترجمه های قرآن

مجید به «صد زبان» بود و این مطالب به مناسبت چهاردهمین قرن نزول قرآن مجید، چندی پیش در استانبول منتشر گردید. مزید توفیق این استاد عالیقدر را از خداوند متعال خواستار بوده و توجه شما را به ترجمه‌ی مقدمه دکتر حمیدالله درباره «ارنست رنان و مقاله سید جمال الدین» جلب می‌کنیم!

جمادی‌الاولی ۱۳۸۹ - مردادماه ۱۳۴۸ شمسی

تبریز: سید هادی خسروشاهی

www.Ketab.ir